

NYA MEDIER I JOURNALISTIKEN

Bakgrund

Datateknikens inträde i tidningshusen har redan åstadkommit intressanta förändringar. Knappast på något annat område har svallvågorna av datorisering åstadkommit så omedelbara, och delvis dramatiska, effekter. Jag syftar givetvis på avtals-
tvisterna kring the Times m fl tidningar, med de förljder detta fått.

Om man ser tillbaka på introduktionen av datateknik inom andra yrkesdiscipliner finner man knappast lika dramatiska, och samtidigt bestämda, reaktioner. Bland läkare, lärare m fl har databehandling kunnat finna sitt begynnande bruk utan mer omfattande konflikter. Sant, särskilt läkarna var inledningsvis skeptiska. Men de accepterade efter en måttlig mognadstid det nya redskapet. Och många vände det snabbt till sin fördel. Så långt har man nu på närmare 20 år nått där, att databehandling inom läkekonsten redan kunnat inregistrera sitt första Nobelpris - för utveckling av dator-
tomografen.

Jag finner det viktigt att se ett utvidgat införande av datatekniska metoder i journalistiken i detta perspektiv. Vi bör ge tillfälle och tid för eftertanke och mognad.

Vi ser framför oss en utveckling där datorer medverkar i inte bara produktionen utan också - delvis - i distributionen av vad som hittills kunnat kallas tidningsmaterial. Med vilken takt, och i vilken riktning, går denna förändring? Några korta beskrivningsavsnitt blir nödvändiga.

Vad är text-TV idag?

Text-TV innebär att tv-tittaren själv kan beställa fram informationssidor med text som vanligen fyller hela tv-rutan. Dessa textsidor kan överföras kontinuerligt och i kodad form tack vare att det finns överskottskapacitet i tv-signalen, dvs i den vanliga utsändningen av tv-program. Textsidorna kan alltså i princip nå alla tittare precis samtidigt på samma sätt som tv-bilder. De kan ses separat eller läggas över ordinarie tv-bild.

För att kunna ta emot text-tv-sändning behöver tv-tittaren en modifierad tv-apparat i vilken en dekodern byggts in för att fånga in och återge den kodade text-tv-informationen på tv-rutan. Dekodern kan i princip också vara separat. Dessutom behövs en nummerdosa, en fjärrkontroll med sifferknappar. En text-TV försedd TV-apparat kostar f n 500-1000 kronor mer än en vanlig färg-TV.

Många text-tv-sidor fyller hela tv-rutan med som mest 24 rader om maximalt 40 tecken var. Dessa tecken - som kan åstadkommas i flera färger - är bokstäver eller mycket enkla bildelement, nästan som mosaikbitar, som kan användas för tvärhuggna illustrationer. Ungefär hundra ord ryms på en sida. Ämnesområdena är idag t ex Nyheter, Sport och Väder.

Text-TV kan även användas för att överföra ett par rader med programtextning, dvs textning av tal för hörselskadade eller översättning av tal från ett språk till ett annat.

Text-TV rymmer f n bara några hundra sidor. Detta antal kan vidgas upp till ca 1000, men inte längre utan att bygga in tekniska minnen i TV-apparaterna.

Vad är teledata idag?

Teledata ger liksom text-TV möjlighet att ta emot text och enkla bilder. En viktig skillnad är att här används tele-
nätet istället för etern, och dessutom beställer användaren materialet från en liten dator, det kommer ej automatiskt. Tekniskt sett kan det finnas många fler teledatatjänster än text-TV-tjänster, eftersom det finns många fler telefonnummer än tv-sändare i varje land. Teledata "sänds" alltså inte som text-TV utan beställs med ett telefonsamtal.

För att beställa information från en teledatabas - det kan finnas många - behöver man bl a en teledataterminal, som kan vara en modifierad TV-mottagare, och ett litet s k modem, som gör att data från telefontråden kan framträda på t ex TV-rutan. Terminalen kan alternativt vara en skrivare, eller en separat liten dataterminal. Sådana finns snart att köpa för ca 1000-2000 kr. Man ringer ett nummer till en teledatabas på en vanlig telefon (eller trycker på en knapp som automatiskt kopplar telefonnumret). Därpå framträder "sidor" med text och enkla bilder på terminalen, eller på TV-rutan.

Varje databas kan innehålla hundratusentals sidor; det är fler än vad som ryms t o m i en hel TV-kanal enbart avdelad för text-TV. Denna information överförs på telefonnätet som sidor om vardera 24 rader. Man kan beställa fram fler sidor genom att trycka sidnummer på en knappdosa; alternativt kan man skriva t ex sökord på ett tangentbord som kopplas till bildskärmen, och då letar datorn efter sidor som innehåller information av just den eftersökta typen.

Teledata liknar således en telefonupplysningstjänst.

Idén bakom teledata - skillnaden gentemot annan s k databassökning - är att systemet ska vara enkelt och billigt, så att det passar också hushåll och inte bara på kontor m m. Datorn ska vara billig, en teledator kostar 1981 ett par hundra tusen kronor, och priset är sjunkande. Terminalerna

måste vara avsedda att masstillverkas. Längre har man ansett att en modifierad TV-apparat är den billigaste godtagbara teledataterminalen, men andra speciella lågkostnadsterminaler introduceras nu.

Teledata är emellertid förmer än bara en telefonupplysnings-tjänst.

Användaren kan själv lämna information till teledatabasen (och alltså inte bara ta emot upplysningar). Detta sker genom att telefonnätet medger trafik i båda riktningarna. Användarens egna meddelanden kan t ex vara enkla svar på frågor eller mer komplicerade inlägg av typen vanliga brev. Dessa inlägg kan tänkas bli lagrade i teledatorn, kanske så att vem som helst kan komma åt att läsa dem (på begäran). En annan tillämpning av teledata är översändning av text - kommunikation - direkt mellan terminaler, utan allmän åtkomlighet i teledatorn. Det blir då fråga om vad som brukar kallas elektronisk post.

Teledata kan också nyttjas för ekonomiska transaktioner. I den enklaste formen innebär det att användaren på en knappdosa begär en sida där olika varor förtecknas och kan beställas, varpå användaren med en siffra som betyder "Ja" besvarar teledatasidans fråga om han vill beställa en viss vara. Beställningen registreras i datorn - där användaren är känd genom sitt namn och lösenord - och skickas sedan till den för sidan ansvarige. Leverans sker förstås senare. Räkning skickas antigen samtidigt med leveransen, eller också debiteras beställarens konto direkt vid beställning. I en mer avancerad form kan teledatabeställningen teoretiskt sett tänkas bli kopplad till omedelbar debitering av ett bankkonto.

Utvecklingens tempo

Teledata kan tekniskt bara förmedla text och grova konturbilder, det rymmer dessutom för lite per sida, sägs det ibland. Och text-TV kan bara ge snutt-nyheter, visserligen snabbt, men högst några hundra sidor...

Jag vill aldeles bestämt be läsaren av detta att för jämförelse utgå från en T-Ford eller på Marconis första fonografer. Och se framåt. Vi tassar vad dessa nya medier anbelangar ännu omkring i barnskorna, om vi ens alls har något på fötterna. Nya medieformer kommer med säkerhet - inte sannolikhet - att bli dynamiska och mer "mänskliga", att medge mer effektiv, men också kanske förförisk presentation. De kommer därmed förmodligen att medföra nya mediemöjligheter, som kan öppna journalistiska dörrar. Förutom allt bättre bildkvalitet, i första hand i teledata, tänker jag på:

- anvisningar av material i ljudform (digitalt ljud)
- dialogen med "läsaren", som kan göras alltmer aktiv

1990-talets eller 2000-talets teledatajournalist kommer då kanske att syssla med något som omfattar både text, stillbild och ljud. Detta ger oerhört mycket större möjligheter att informera framgångsrikt än idag. Men risken att lämna något dåligt ifrån sig blir också större. Informationsförmedlingen kan komma att bli mer artistisk. Och alla är vi ju inte lika konstnärligt begåvade. Även om vi alla vill. Om utvecklingen tar denna väg, kan gränsen mellan skapande verksamhet för tidningar och för radio/TV komma att syddas ut alltmer.

"Le match du siècle: videotex contra papier"

Rubriken ovan var titel för ett seminarium som i nov 1979 hölls i arrangemang av IIC Section Française. International Institute of Communications (IIC) är en höggradigt internationell organisation med säte i London, som främjar massmediediskussioner med betoning på tillämpningar av rundradiering. IIC uppmärksammar särskilt utvecklingsländernas synpunkter och möjligheter.

6

Jag har citerat denna rubrik därför att den speglar en typ av reaktion inför nya medier, särskilt teledata (som internationellt benämns videotex), som är vanlig vid "första åsyn". Man berusas helt enkelt av mediet - detta är ju fantastiskt, vilka möjligheter, vilken attraktionskraft! Ska tidningen ha en chans mot dessa datasystem? Hur föråldrade är inte pappersmedierna!

Men, verkligheten uppenbarar sig snart. Efter någon eftertanke blir man mer tveksam inför "den elektroniska tidningens" reella möjligheter att dominera. Mitt intryck är att den är, och kommer att förbli, ett komplement och en förstärkning, inte en ersättare. Våra pappersbundna alster kan känna sig lugna, åtminstone om de tål lite konkurrens.

Hur har denna slutsats vuxit fram? Låt mig referera något av de argument som presenterats i olika sammanhang. Först bör nämnas att de i hög grad bygger på antaganden. Ingenstans i världen finns ännu några påtagliga mätningar och slutsatser från verkliga fältprov av någon omfattning. Vad som finns är mer eller mindre kvalificerade approximationer och extrapolationer. Men dem finns det i gengäld gott om. Det är många som intresserat sig för dessa ting.

Informationsteknologiutredningen har under 1979 och 1980 också deltagit i detta kvalificerade förmodande. Det har gjorts systematiskt, med hjälp av en särskild expertgrupp till utredningen. Gruppen har varit brett sammansatt, den har sammanträtt flitigt, och dess slutsatser har lagt en viktig grund för utredningens senare bedömningar. Med detta har vi nu i Sverige tillgång till ett värdefullt kunnande på området.

Motiven för detta har varit att utredningen enligt sina direktiv särskilt bör uppmärksamma pressfrågorna, eller snarare: effekterna av de nya medierna på pressen.

Innehållet i teledata

Jag lämnar nu väsentligen text-TV och telefax, för att koncentrera uppmärksamheten på teledata. Text-TV är kanske för tekniskt begränsat för verkligt kvalificerad journalistik och telefax är bara ett rent presentationssätt bland flera.

Vilka typer av information lämpar sig för presentation i teledata? Ligger mediets art begränsningar som är viktiga för innehållet? Om man under 1980-talet skulle använda TV-rutan för teledataprover, så begränsar ju rutans storlek presentationsformer för text och bild.

Allmänt gäller att det i tekniska medier av denna typ är svårt att dra en skarp gräns mellan form och innehåll. Det ena påverkar det andra. Därför är det viktigt att det organisatoriska ansvaret för "formen" blir generöst. Eljest skulle en inskränkning i tryckfriheten kunna följa.

Utan anspråk på fullständighet vill jag ge en lista på typer av information för vilka teledata kan komma ifråga. Den är ej sorterad, och inga kvantiteter kan här nämnas.

- 8
- Samhällsinformation (lagar och regler)
  - Konsumentupplysning (översikter)
  - Hälsa- och sjukvårdsuppgifter
  - Senaste inrikesnytt
  - Löpsedlar
  - Ledare/debatt/insändare i koncentrat
  - Register över recensioner
  - Faktabankar inom specialområden
  - Sportinformation, tabeller
  - Guider och översikter: Gamla stan, Söderköping, fåglar, energiproblem, sparande
  - Pedagogiska serier
  - Pryltorget
  - Reseannonser (resmål, tidtabeller)
  - Annonser om livsmedel
  - Annonser om hem- och hushållsmaskiner
  - Nöjesarrangemang
  - Annan eftertextannonsering (småannonser)
  - Märkesannonser
  - Postorderbeställning
  - Deklarations- och blankett hjälp
  - Undervisning (språk etc)

Man ser att här finns flera ting som är av annan art än dagens redaktionella material. T ex postorderbeställning och delkarationshjälp tar fasta på teledatas tvåvägskaraktär, varmed konsumenten (som inte längre då är bara "läsare") kan vara aktiv, och boka och beställa saker och ting. Detta blir en utvidgad form av journalistik, att presentera dialoger så att konsumenten känner sig attraherad av att börja ta del av, och använda, materialet.

Delar av denna dialogmöjlighet finns redan på prov i vissa teledatasystem. Man kan t ex i England på s k "response pages" ge svar på frågor, ge beröm, klaga etc. Den informationen går in till någon av teledatorerna, och samlas där. Den kan sedan ligga till grund för analyser av attraktionskraften hos olika former av material m m.

Erfarenheterna hittills av teledata ur journalistisk synvinkel - vilka är begränsade - pekar på att betydande arbete bör läggas ned på kvalitet i presentation. Att enbart skriva in en text, i telegramform, ger inget läsvärt resultat. Ett kreativt användande av form och färg behövs. Annars blir just de aktuella sidorna helt enkelt inte lästa.

I det västtyska teledataförsöket har man redan inbjudit rena artister att pröva helt nya former. Ett flertal konstnärligt spännande teledatasidor har presenterats. Detta blir en viktig utgångspunkt för vidare erfarenheter från dem.

En annan egenskap i teledata som ger nya journalistiska möjligheter, är vad som ibland kallas "routeing". Genom en delvis förbestämd "rutt", en följd av sidor, leder man läsaren från sida till sida. På olika ställen i sekvensen får läsaren svara på frågor, t ex ja/nej, vilket styr den fortsatta dialogen, bestämmer vilka sidor som ska komma närmast. Detta innebär en aktiv "direktkontakt" mellan journalist och "läsare", som inte haft sin motsvarighet i hittillsvarande medier.

I vilken utsträckning kommer man att vilja utnyttja sådana egenarter i teledata? Kanske kommer merparten av den information som presenteras i mediet trots allt att bli av konventionell art, liknande vanliga artiklar, inlägg, insändare. Vi vet inte detta. Det är öppet för prov och initiativ från journalistiskt håll.

Hur jobbar man praktiskt med teledata?

Inmatningen av material i text-TV liknar sättet att inmata i teledata. Jag diskuterar nedan främst teledata - den mer utvecklingsbara av de två formerna. Tänk då på att stora likheter finns med text-TV åtminstone med dess form under 1980-talet, vad gäller just inmatning. Därefter kanske nya utvecklingslinjer skiljer dem åt.

Den utrustning man använder för inmatning liknar en "vanlig" dataterminal, men tangenterna skiljer sig något därifrån. Det finns särskilda tangenter för färg, för speciella former osv. Med någon erfarenhet av datainmatning via terminal lär man sig utan besvär det nya. Eljest tar det något längre tid, men det är fortfarande närmast fråga om dagar.

Inmatningsterminalen är alltså bara obetydligt mer komplicerad än en "vanlig" teledataterminal. Där är en av förutsättningarna för mediets spridning. Det är i princip tekniskt enkelt att jobba med. Åtminstone för merparten av ren texthantering, och för att komma igång med.

Vill man höja ambitionen, och arbeta in grafiskt material i textmassan, vilket alltså är viktigt för läsbarheten, ökar de tekniska svårigheterna något. Fortfarande är dock de rent tangenttekniska momenten de mindre problematiska. Det svåra är att erhålla en god kvalitet på presentationen i stort, att åstadkomma ett artistiskt helt.

Bildmöjligheterna i teledata är visserligen tills vidare begränsade. Figurer blir grova och kantiga. Men finkornighet och bildupplösning kan tekniskt sett väntas öka successivt under 80-talet. Stillbilder i teledata blir på 90-talet förmodligen av mycket god teknisk kvalitet. Teledata är som jag ser det, ett visuellt medium, där god grafisk kvalitet i presentationen måste uppväga vissa apparatmässiga nackdelar för användaren, om hon inte ska tröttna snabbt.

När kommer de nya medierna?

Delar av vad som här benämns teledata används redan praktiskt. Flera dagstidningar har prövat terminalinmatning, på olika ambitionsnivåer. T o m bärbara skrivmaskinsterminaler för journalister prövas. I detta sammanhang är t' ex teledata inget nytt, kan det hävdas.

//

Men - det nya inträffar då text-TV och teledata verkligen sprids till allmänheten. När envar av oss har terminaler hemma kan medierna bli verkligt slagkraftiga. När kommer detta?

I England finns i dec 1980 ca 7 000 teledataterminaler i drift. I Frankrike, Japan och Västtyskland finns prov med ca 4 000 terminaler vardera. I Frankrike sprider man f n terminaler "gratis" - från telemyndigheten - för att slippa distribuera pappersbundna telefonkataloger. Där ska år 1992 alla ca 32 miljoner franska telefonabonnenter ha teledataterminaler.

I Sverige är vi försiktigare. Vi har f n ca 100 teledataterminaler i drift på prov. Antalet ökar här hos oss långsamt. Vi vill först ha de rättsliga och organisatoriska frågorna lösta, och ha inlett en diskussion om de sociala effekter som kan följa av ett tänkbart ökat användande av elektroniska medier.

Men text-TV expanderar även här hos oss. Ca 20 000 text-TV-mottagare är f n i drift, och man antar på Sveriges Radio att antalet ska ha ökat till 720 000 år 1985. Ett verkligt massmedium, då, i varje fall kvantitativt, jämfört med dags- och kvällstidningar.

Det finns röster som hävdar att teledata, den här mest expansiva nya medieformen, knappast kommer att kunna spridas med något nämnvärt tempo om inte kommersiellt material tillåts, eftertextannonser och annat annonsmaterial. Den frågan är då detta skrivs ännu inte löst, de politiska partierna överväger saken. Oberoende av detta kan naturligtvis redaktionellt material, samhällsinformation, utbildningsmaterial m m lanseras i teledata. Men med enbart den typen av material kanske spridningen, efterfrågan hos konsumenterna blir begränsad.

Jag skulle knappast tro att alla svenska telefonabonnenter i början av 1990-talet har teledata - som kanske blir fallet i Frankrike. Tidningar på papper kommer att behövas. Men en viss påverkan på innehåll - en uppdelning av olika typer av redaktionellt material kan komma. De elektroniska formerna hanterar kanske bäst det dynamiska materialet, det som är snabbare föränderligt än vad tryckpressarna hinner med. Men för den kvalificerade analysen, de skarpsinniga kommentarerna, kommer papperet att vara naturligt länge än.